

Prožitek exilu, vnímaného jako symbol bytostné osamělosti a dvojdomosti člověka, jako zosobnění pojmu mezi, to znamená zde a tam, je u každého tvůrce ve své existenciální jedinečnosti víceméně nevyslovitelný. Tak krutě osobní a závažné téma to je, srovnatelné snad jedině s náboženskou konverzí. Stačí pouze letmý pohled na několik jmen z naší současnosti, aby byla tato jedinečnost potvrzena. Pro Jana Čepa, bytostně spojeného s rodným krajem, znamenal exil ztrátu tématu, ale zároveň prohloubil jeho transcendentní vnímání „druhé domova“, jehož podobu i očekávání vtělil do svých nádherných esejů. Rio Preisner vnímá exil jako další stupeň anihilace skutečnosti, k níž spěje svět na svém útěku před Bohem. Pro Zdeňka Vašíčka je pak emigrant něco jako Hermés, posel, člověk těžko zařaditelný, který má domov všude a nikde. Váže-li na jazyk svou identitu, stejně tak soudržnost, může vše vidět – i být viděn – zprostředkovaně, prizmatem cizoty. „Jak je možné být Peršanem?“ ptali se Montesquieovi Pařížané, když zjistili, že existuje jiná civilizace, jiný způsob života, než jaký žili oni sami. A tato otázka, to je kvintesence údivu, který pocítí v podstatě každý exulant, neboť získává svobodu od něčeho, a zároveň hledá svobodu k něčemu.

Se všemi těmito otázkami a problémy, jichž se dotkl pojem exilu, se setkáváme ve velmi osobitém ztvárnění u Ivana Diviše, protože snad žádný český básník neprožil exil v tak vyhroceně konfrontační podobě a nevěnoval mu takové množství úvah a filozofujících reflexí.

Již v jednom z prvních rozhovorů po příchodu do exilu Ivan Diviš suše konstatoval: „Žádný člověk se zdravým rozumem neodchází z domova, jestliže to není bezpodmínečně nutné.“ A na jiném místě dodává: „Naše pobývání doma byl více než částečný exil, naše pobývání tady musí být znovuvyvzdorovaný domov.“

Mezi těmito dvěma póly bude posléze napjat celý Divišův život v exilu. Právě toto napětí bude ovlivňovat jeho percepci času: kaleidoskop režimů a civilizací před očima, vše, co jej obklopovalo, postrádalo existencionální sílu, a tak zbývá jen prostor vzpomínek a touha po pohybu, který by přinesl změnu. Toto napětí také často vytváří zvláštní vazby mezi snem a skutečností, mezi intencí a činem, mezi

láskou k Čechám, složeným z úlomků máchovské, erbenovské či holanovské žuly, a destrukcí, jež by normalizované Čechy nejraději vyhodila do povětří. Všechno, co se kolem děje, co básník vidí, má pro něho epifanickou hodnotu; a protože ďábel tak často vítězí nad anděly, jen vzrůstá Divišova sebetřýzeň, ona „delectatio morosa“.

Domnívám se, že bez poznání těchto dvou pólů nelze dost dobře pochopit Divišův básnický vývoj 70. a 80. let, jeho obrovskou vůli po překonání exilu jako důsledku moci, jež chtěla člověku vnutit cizí život. Ivan Diviš nejednou vnímal exil jako „trest smrti“ a „paradigmatický kříž“, na němž jsou vykupovány viny našeho tragicky rozděleného světa.

„Emigrace je tajemstvím, obrovskou vinou, vinou nedefinovatelnou, kvalitativně souznějící s prvotním hříchem.“

„Exil je situací hraniční, a je často nad lidské síly.“

Ještě v roce 1987 ve sbírce *Obrat'* koně mluví básník o životě jako o „soustavném předpekli lhostejnosti“ a exil, toť podle jeho slov *šoulání nicoty mezi mlknem a plknem / vše rozmázlé bezcharakterností o zed'*.

Po návratu domů v roce 1990 Diviš v mnoha rozhovorech stále opakuje: „Básník v exilu hyne, já nevím proč, je to strašně složité, ale je tomu tak“, ale ihned dodává „u mne ale nastal pravý opak. Napsal jsem tam, snad proto, že jsem povaha vzpurná, své nejlepší věci.“ V jiném rozhovoru nemůže nepřiznat: „Já jsem tam dozrál... Dodnes to nedovedu pochopit, racionálně to vysvětlitelné není, neboť exil je klima smrti a hynutí. Jsem za to vděčen.“

V těchto stručných úryvcích jsou jakoby *expresis verbis* zpřítomněny oba póly Divišova exilového existenciálního prostoru, v němž se absurdita měnila v naději a naopak, tak jak rostlo či sláblo jeho lidské i básnické sebevědomí, které bychom mohli stručně vyjádřit takto: nikdy nebudu jako oni, nikdy nepodlehnu setrvačnosti, poezií zachráním své dětství, svůj domov, svou užší vlast. Ivan Diviš nenávidí zredukoval veškerý citový luxus a přijal exil jako osud, nikoli jako rezignaci, protože pochopil: vnitřně se rozpadne ten, kdo sám sebe nepřekoná. On sám sebe posléze překonal svou poezií; ta se stala jeho nejužší vlastí, vzpourou i smírem Beránkovým, smývajícím všechno bláto světa.

Ještě zbývá dodat, jak se toto vše, co zde bylo řečeno, vyjevuje v jeho básnické tvorbě vzniklé v exilu, jejíž sumou je trojice básnických knih *Odchod z Čech*, *Moje oči musely vidět* a *Beránek na sněhu*. *Odchod z Čech*, tento úpěnlivě hněvný žalm „zpívaný od řek babylónských k Sionu“ (Jiří Gruša), i později vzniklá básnická skladba *Moje oči musely vidět*, jakýsi katastrofický epilog ke knize předchozí, jsou jedním jediným Divišovým polemickým dialogem s domovem, s nímž se musel vyrovnat, chtěl-li své emigrační trauma překonat. Emigrační vykořeněnost splývá Divišovi s apokalyptickou vizí světa, který je nenapravitelně rozpolcen a v němž člověk hyne v duchovním vakuu.

Do těchto apokalyptických vizí se Divišovi promítl i obraz znormalizovaného domova, z něhož musel odejít, ale s nímž musí vést dialog, protože je s ním nerozlučitelně spojen nejen jazykem, ale i zážitkovým komplexem paměti. Napsal-li Diviš zcela upřímně *stesak je nemoc / skvrnivka dyšní*, určovalo to také zároveň míru jeho pocitového rozkvy, v němž se zmítal: na jedné straně nesmírně jímavé vzpomínky na chvíle u babičky v Přelouči, na druhé straně až nepřičetný vztek a zoufalství nad oportunní přizpůsobivostí okupovaných Čech, *kde pobíhá čtrnáct milionů grafomanů / zato tam neslouží ani jeden voják*. Jedině hoře nad současnou podobou milovaného domova dávalo mravní opodstatnění básníkově nenávisti. Z ní se posléze – už syt jsem svých proroctví, už syt jsem krákorovin svých, konstatuje v *Beránku* na sněhu – také zrodila katarze. Toliko šokem zoufalství z vlastní malosti a beznaděje se může a musí obrodit podstata národního bytí, které pozná samo sebe v Bohu – *patrně musíme nejprve uhořet, a ne-li / tak aspoň přestat bučet Kde domov můj / a místo toho nasadit Svatováclavský chorál*. Mýtus budoucí české národní pospolitosti zaslíbené Bohu, kde už nebudou za okny *miliony podplacených buřtů*, určil posléze Divišův vztah k češství a učinil z něho podstatnou součást jeho smíru se skutečností. A právě tento smír – se smrtí, Bohem i národem – představuje tu základní cestu, po níž stoupal básník ke své lidské i tvůrčí dovršenosti.

Ivan Diviš byl ovšem po celý svůj život romantikem par excellence a pro každého romantika je smír toliko prodlevou před dalším dobýváním strmosti, k němuž je vyzýván neklidem svého srdce. A Ivan Diviš nechtěl nic menšího než se dotknout samého Boha, aby jej donutil, ať už prosbami či rouháním, k odpovědi na otázku, proč je všechno tak,

jak je, a ne jinak, proč jsme obklopeni tolikerou nenávistí, krutostí a blbstvím, když On je přece Láska.

Nemožnost zaslechnout odpověď v souřadnicích daného, to byl hlavní pramen Divišova zoufání i nenávisti, jež se nechtěla smířit s tragickou dimenzí lidské svobody, kterou Bůh nikdy nezruší, protože je jejím smyslem, jehož doslovenost odedávna hledali všichni běsové, světci i básníci. Mezi nimi – a není to jistě společnost nedůstojná, i když člověk někdy stojí až po krk v hnoji – také Ivan Diviš, Jeremiáš současné české poezie. A možná, že právě z tohoto hnojného dna, kde už smyslům dochází dech, se Divišovi naskytl ten nejúchvatnější pohled vzhůru k básníkovu tolik vzývanému Everestu, na jehož vrcholku hledal po celý život to nejčistší a nejryzejší, co ruší všechnu zlobu a chaos a dává srdci mír. Dnes možná na nás Ivan hledí právě z takového vrcholku a usmívá se mým zmateným slovům...